

BEĞENİ YARGILARINDAN HUKUK VE POLİTİKAYA: KANT'IN AHLAK METAFİZİĞİ'NDE ESTETİĞİN İZLERİ*

Toros Güneş ESGÜN**

ÖZ

Kant'ın estetik kuramını ele aldığı Yargı Yetisinin Eleştirisi Arendt gibi bazı yorumcular tarafından sadece sanatı ve beğeni yargılarını değil, aynı zamanda bu eserden ne önce ne sonra mevcut olduğu iddia edilen politika felsefesini içeren bir son eser olarak konumlandırılır. "Üçüncü Kritik"ten sonra yazdığı Ahlak Metafiziği'nin ise kurucu bir hukuk kuramı sunuyor olduğu genel kabul gören bir görüştür ve yine bu görüşe göre bu eserde Kant'ın estetik kuramının izi yoktur. Oysa yakından bakıldığında "üç kritik" projesi bittikten sonra Ahlak Metafiziği'nde konuşan Kant'ın Ahlak Metafiziğinin Temellendirmesi'nde uğraştığı meselelere dönerken artık "estetik yargı yetisi"nin dolayımından geçmiş, yeni bir Kant olduğu görülebilir. Zira hukuk kuramı arzulama yetisinin ahlak yasası ile ilişkisini kurarken estetik hazı ele alarak başlar, Yargı Yetisinin Eleştirisi'nin ulaştığı yerden yola çıkar, mülkiyet ve devlet ile devam eder, kozmopolitan bir ideal ile sona erer ve ikinci bölümü erdem kuramına bırakır. Dolayısıyla Ahlak Metafiziği'ni bu bakışla okumak, Kant'ın estetik ve politika felsefesi arasında kurduğu bağın genel kabulün aksine "Üçüncü Kritik"nin ötesine nasıl geçtiğini anlamak demektir. Bu çalışmada da Kant'ın Ahlak Metafiziği eserinde gizlenen estetik kavrayışın hukuk ve politika kuramıyla bağı ele alınacaktır. Bu bağlamda hukuk öğretisindeki "mülkiyet", "sözleşme" gibi anahtar kavramların beğeni yargılarıyla şaşırtıcı ilişkisi gösterilerek Kant'ın hukuk öğretisindeki estetiği açığa çıkarmak, yani hukuk ve politikanın arkasındaki "güzel"i göstermek çalışmanın odağını oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: estetik, politika, mülkiyet, beğeni, ortak duyu, güzel

FROM THE JUDGMENTS OF TASTE TO LAW AND POLITICS: THE TRACES OF AESTHETICS IN KANT'S METAPHYSICS OF

MORALS

ABSTRACT

Kant's Critique of Judgment which addresses the theory of aesthetics is considered by the commentators such as Arendt as a last work which does not only involve art and the judgments of taste, but also his political philosophy which is said to be existed neither before nor after such work. It is also broadly accepted that his Metaphysics of Morals which is written after the "Third Critique" proposes a kind of constitutive theory of law rather than a political debate that we could not find his theory of aesthetics in this work. Yet it could be noticed with a closer look that after concluding the "three critique" project, the Metaphysics of Morals' Kant, while returning back to the issues which had been handled in the Groundwork for the Metaphysics of Morals, is now a new Kant who is mediated through "the faculty of aesthetical judgment". For while relating the faculty of desiring with the moral law, his theory of law begins by addressing the aesthetic pleasure, starts from the point where the Critique of Judgment reached, proceeds with the property and the state, ends with a cosmopolitan ideal and then passes to the theory of virtue in the second chapter. Thus, reading the Metaphysics of Morals with such a perspective could give a chance to understand how the link between aesthetics and the political philosophy that is constituted by Kant passes beyond the "Third Critique" in contrast to the general acceptance. In this context, pointing out the astonishing relationship between his core concepts such as "property", "contract" which takes places in his theory of law and the judgments of taste, this paper will be focused on revealing the aesthetics in Kant's doctrine of law, in other words, noticing the "beauty" behind the theories of law and politics.

Keywords: aesthetics, politics, property, taste, common sense, beauty

* Bu makaleye temel olan savlar, ilk olarak 25 Mayıs 2019 tarihinde 3. Türkiye Estetik Kongresi'nde "Maskenin Arkası: Kant'ın Ahlak Metafiziği'ndeki Estetik" başlıklı, tam metni yayınlanmamış olan bildiride sunulmuştur.

** Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

E-Posta: tgesgun@hacettepe.edu.tr

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)

2020 Güz, sayı: 30, ss. 345-358

Makalenin geliş tarihi: 29.09.2020

Makalenin kabul tarihi: 29.10.2020

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf>

FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences)

Autumn 2020, issue: 30, pp.: 345-358

Submission Date: 29 September 2020

Approval Date: 29 October 2020

ISSN 2618-5784

Giriş

Kant estetiğinin politika ile ilişkisi kuşkusuz yeni bir keşif değildir. Fakat Kant'ın "devletçi" ya da en iyi ihtimalle "cumhuriyetçi" bir hukuk kuramı kurduğu genel kabul gören kitabı *Ahlak Metafiziği*'nde estetik-politika ilişkisinin devam ettiğini, hatta daha ileri giderek hukuk kuramının altında "güzel"e dair konulan öznel-evrensel beğeni yargılarının bulunduğunu iddia etmek ilk bakışta şaşırtıcı gelebilecek bir yorum olabilir. Bu yazı da Kant'ın estetik üzerine yazdıkları arasına hiç sokulmamış bu eserinde, *Ahlak Metafiziği*'nde estetiğin izlerini aramayı vadediyor ve Kant'ın Üçüncü Kritiği'nden yaşamının son evrelerinde kaleme aldığı politik yazılarına kadar politika felsefesine estetik yargının sirayet ettiği fikrinden yola çıkıyor. Bu iddia temellendirilebildiğinde aynı zamanda Kant'ta estetik ve politika arasında kurulan ilişkinin sıralamasını tersten okuyarak ikisi arasındaki ilişkinin Üçüncü Kritik'te belirip orada sonlanmadığı, aksine Kant'ın son eserlerinden geriye doğru gidildiğinde estetik-politika ilişkisinin düşünürün felsefesinde çok daha derin kökleri olduğu da gösterebilecektir. Böylelikle Kant'ın estetik ve politikaya dair kurduğu bağa dair yaygın kabuller de dönüşebilecektir.

Peki bugün Kant'ta estetik ve politika arasındaki ilişkiyi neden yeniden yorumlamalıyız? Jacques Rancière *Estetiğin Huzursuzluğu* kitabında günümüzde estetiğin politika ile ilişkisinin bir krizde olduğunu tespit eder.¹ Bu gerilimli ilişkinin altında sanatı sanat yapan ölçütün ortadan kalkması, sanat ile estetik arasındaki bağın kopması ve anti-estetik modası yatmaktadır. Sanat ile estetik arasındaki bağın kuruluşu ise, estetik ile politikanın yeni bir biçimde birleştirilmesine bağlıdır. İşte bu uğrakta Kant'ın beğeni yargılarının ve "güzel"e dair tanımının onun politika felsefesine ve hatta daha da yoğun olarak hukuk felsefesine nasıl bir zemin hazırladığını göstermek bugün sanat, estetik ve politika arasındaki ilişkiyi yeni bir biçimde tanımlamaya yarayabilir. Gerçekten de bu krizde en çok hatırlanan filozoflardan biri Kant'tır. Fakat genelde hem günümüzün hem de 20. yüzyılın yorumcuları bu problem etrafında düşünürken doğal olarak Kant estetiğinin temel yapıtı olarak görülen *Yargı Yetisinin Eleştirisi* eserini kendilerine temel alır. Bu yazıda ise Kant farklı bir şekilde yeniden okunarak onun hukuk kuramı ve erdem kuramı bölümlerinden oluşan, son dönem eseri *Metaphysik der Sitten*'de (*Ahlak Metafiziği*) estetik-politika ilişkisini nasıl kurulduğu ortaya konulacaktır. Dolayısıyla bu yazının iki amacı vardır: İlkin Kant'ın *Ahlak Metafiziği*'ndeki estetiği göstermek, ikincileyin Kant'ın izini sürdüğümüz kavramlarından hareketle bugün estetik, sanat ve

¹ Jacques Rancière; *Estetiğin Huzursuzluğu*; İletişim Yayınları, İstanbul, 2016; ss.17-20.

politika arasındaki ilişkiye dair yeni bir bakış açısı sunmak. İlk amaç için öncelikle Kant'ın belli başlı metinlerinde kısa bir iz sürmek gerekmektedir.

Pratik Akıldan Yargı Yetisine: Kant'ta Politika-Estetik İlişkisinin Kökenleri

Saf Akıl ve *Pratik Akıl* üzerine yazdığı eleştirilerde, teori-pratik, içsel-dışsal, duyulur-duyulurüstü dikatomileri ile uğraşan Kant'ın Üçüncü Kritiği, bu alanlar arasındaki uçurumun üzerini estetik yargının “özgür oyunu” yoluyla örtme çabasını ifade eder.² Kant *Pratik Aklın Eleştirisi*'nde masaya yatırılan arzulama yetisinin haz ve hazzı ile sahip olduğu *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'nde gördüğü için, Deleuze'ün ifadesiyle Üçüncü Kritik'te bir *pathos* açığa çıkar ve farklı bir soru sorulur: “Hoşlanma ve hoşlanmamanın yüksek bir biçimi var mıdır?”³ Buna göre kendi dışımızdaki nesnelere dair her yargı koyuşumuzda yetiler arasında bir bağ kurarız. Fakat bu yargılar arasında özel bir tanesi vardır ki öznel yargıyı evrenselmişçesine ifade eder. Bu yargılara Kant, “beğeni yargısı” der ve estetiğin yargılarını da estetik hazzımızın bir ifadesi olan ve “güzel” hakkında olan bu yargılarda bulur.⁴ Bir nesneye “Bu güzeldir” dediğimizde “Bu hoştur” veya “Bu iyidir” demek istemeyiz, diğer tüm insanların da onu güzel bulmasını şart koşarız.⁵ Her ne kadar herkesin farklı şeyleri güzel bulacağını bilgisine sahip olsak da bu öznel yargıyı nesnel bir hakikatmişçesine dile getiririz. Dolayısıyla salt duyusal hazzımıza hitap eden “hoş”tan ve salt akli olan “iyi”den farklı olarak “güzel” kavramsızdır. Eş deyişle onun bir ereği ve normu yoktur, fakat buna rağmen o hala evrensellik iddiası taşır. Bu yüzden Kant'a göre beğeni yargıları bize bilgi vermezler ama doğayı yargılamamıza katkı sunarak tikeli genel altında düşünebilmemizi sağlarlar. O halde “güzel”den alınan haz, ne sadece duyuya ne sadece akla bağlıdır. Estetik yargının ifade ettiği haz, iki alanı birbirine bağlar. Dolayısıyla Kant “güzel”i, “ereksiz ereksellik”, “öznel evrensellik”, “çıkarsız haz” gibi oksimoronlarla tanımlar. Deleuze'ün ifadesiyle burada bir “uyum meydana getiren uyumsuzluk” açığa çıkar.⁶ Beğeni yargılarının bu topraksızlığı, “uçurum üstünde köprü” olma durumu, onların aynı zamanda politik karakterini de yansıtır. Zira “güzel”e dair yargının hem öznel hem evrensel olmasının sebebi

² Allen Wood; *Kant*; çev. Aliye Kovanlıkaya. Dost Kitabevi, Ankara, 2009; s.193.

³ Gilles Deleuze; *Kant'ın Eleştirel Felsefesi*. çev. Taylan Altuğ. Payel Yayınevi, İstanbul, 1995; s.31.

⁴ Immanuel Kant, *Kritik der Urteilskraft-Werke in zwölf Bänden* Suhrkamp Taschenbuch; Berlin; 1977; s.219.

⁵ Deleuze, a.g.e. s. 89.

⁶ A.g.e. s. 31.

Beğeni Yargılarından Hukuk ve Politikaya: Kant'ın Ahlak Metafiziği'nde Estetiğin İzleri

Toros Güneş ESGÜN

olan ortak duyu, yani *sensus communis*'tir.⁷ *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'ne dair yorumlarda da en fazla *sensus communis* üzerinden politikayla bağ kurulur, zira “güzel”e dair hazzı paylaşma isteği Kant'ta insanı toplumsal bir varlık kılar ve diğer insanlarla uyum içinde olmaya teşvik eder.

Kant'ın *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'nde ilk iki kritiğindeki uzlaşmaz ikilikleri barıştırmamanın yanı sıra, özellikle *Pratik Aklın Eleştirisi*'nde uğraştığı pratik bir sorunu da çözüme ulaştırdığı söylenebilir: Eylemlerimizi yöneten buyruk veya Kant'ın dilek-şart kipinde ifade ettiği, dilek olarak *kategorik imperatif*'in yaşamın olumsuzluğuna uygulanması problemi. Eş deyişle iradeye yasa konulsa dahi bu yasanın doğru eylemeye yetmemesi sorunu veya özgürlük idesinin gerçekleştirilebilirliği problemi. Zira Kant, doğa belirlenimi haricindeki diğer insanların iradelerinden kaynaklanan dış belirlenimlerin hem özgürlüğün hem de ahlak yasasının hayata geçirilmesinin önündeki engel olduğunun farkındadır. Bu yüzden eylem alanını şeylerin bilinebilir düzeniyle daha da yakınlaştıracak fakat yine de özgürlüğü koruyacak bir alan bulma uğraşı içindedir. Dolayısıyla *Yargı Yetisinin Eleştirisi* yalnızca yetiler arasındaki uyumu değil, aynı zamanda olumsuzluk içinde bireysel ve toplumsal iradenin var olma koşullarını da ortaya koyması bakımından politikayı da konu edinir. Fakat birçok yorumcuya göre Kant'ın hem estetik yargı ile hem de politika ile işi bu eserle beraber sonlanır. Sözelimi Arendt, Kant'ın hiç politika kitabı yazmadığını fakat onun felsefesinden çıkarılacak politik fikirlerin *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'nden bizim dolaylı çıkarabileceğimiz sonuçlar olduğunu söyler.⁸ Bu noktada dikkat çekici olan, Kant'ın Üçüncü Kritik projesinden sonra, 73 yaşındayken yazdığı 1797 tarihli *Ahlak Metafiziği*'nin “egemenlik”, “yönetim biçimleri”, “hukuk”, “mülkiyet” gibi konuları içermesine rağmen politika felsefesine dahil edilmemesidir. Arendt'in bu yorumu için gerekçesi şudur: Kant *Ahlak Metafiziği*'nde Arendt'in kendi politika kavrayışından uzak olduğunu düşündüğü bir devletçi hukuk kuramı kurarak “mülkiyet”, “sözleşme” gibi kavramları tanımlamış ve salt yöneticinin perspektifinden politikaya bakmıştır. Bu yüzden Arendt'e göre sadece *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'nden bir politika kavrayışı çıkarılabilir. Çünkü orada seyircinin bakışı hakimdir ve estetik yargı ile politikanın bağı açıktır.⁹ Oysa Arendt'in bu yorumuna karşı şu soru sorulabilir: Eğer estetik yargıların politika ile bağı açıksa, o halde *Ahlak Metafiziği*'nde de estetik yargıların izi olduğu gösterilirse, o zaman Kant'ın

⁷ Immanuel Kant, *Metaphysik der Sitten*. Werke in zwölf Bänden; Suhrkamp Taschenbuch, Berlin; 1977; s.224.

⁸ Hannah Arendt, *Kant'ın Siyaset Felsefesi Üzerine Dersler*; çev. Devrim Sezer&İsmail İlgar; İletişim Yayınları, İstanbul, 2019; s.41.

⁹ A.g.e.s. 45.

estetik ve politika arasında kurduğu ilişkiyi bu son eserinde de sürdürdüğünü kabul edebilir miyiz? Hele ki Arendt'in belirttiği gibi kitabın ilk düşünülen başlığının *Ahlaki Beğenin Eleştirisi*¹⁰ olması gibi bir kanıt elimizdeyken ve Kant'ın *Ahlak Metafiziği*'nin giriş bölümünde kayda değer ölçüde *beğeni* meselesini yeniden ele aldığı görülebilirken?

Ahlak Metafiziği'ndeki Estetik: Maskenin Ardı

Arendt'in ve birçok başka yorumcunun bu eseri yok saymasının aksine son dönemlerde hukuk ve politika felsefesi alanlarında *Ahlak Metafiziği*'nin yeniden popüler olduğunu söyleyebiliriz. Fakat karanlığı ve karmaşıklığı herkes tarafından kabul edilen bu eserde estetik yargıların izine dair bir tartışma literatürde mevcut değildir. Oysa yakından baktığımızda Kant'ın bu eserin önsöz ve giriş bölümlerinde *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'ne gönderme yaparak başladığını görebiliriz. Keza *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'nin sonunda da ilerde yazmayı planladığı *Ahlak Metafiziği*'ne dair ipuçları sunar.¹¹ Bunun yanında bazı kavramlar açık olarak beğeni yargıları formunda ifade edilmiştir. Kitabın giriş bölümünün alt başlığı "İnsanın Ruhsal Yapısının Ahlak Yasasına Yönelik Yetisi"dir ve burada Kant arzulama yetisi, haz ve hazzsızlık duyguları hakkında konuşur ve daha ilk paragraftan bize kitabın en genel araştırma konusunu açıklar: "Tasarımladığımız haliyle dışsal nesnelere dair arzulamamız ve onlar hakkındaki haz ve hazzsızlık duygumuzun eylemlerimizi belirleyebilmesine dair özel bir yeti olarak yaşam"; yani insan yaşamı, insanın kültürel ve toplumsal yaşamının bütünü.¹²

¹⁰ Arendt, Kant'ın *Ahlak Metafiziği*'ni otuz yıl öncesinden yazmayı planladığını ve asıl adının "Ahlaki Beğenin Eleştirisi" olmasını tasarladığını Lewis White Beck'e referans vererek aktarır, "Yargı Yetisinin Eleştirisi"nin "Beğenin Eleştirisi" olması da aslında her iki kitap arasındaki bağı açık eder. Fakat Arendt bu ilişkiyi görmezden gelme eğilimindedir. İlgili tartışma için: (Arendt 2019, 46).

¹¹ Kant'ın *Ahlak Metafiziği*'nin başında ele aldığı meselelerin onun önceki Üç Kritik'yle bağlantılı olduğuna dair bu çalışmada ortaya konulan sav, hem *Saf Aklın Eleştirisi*'nde hem de *Pratik Aklın Eleştirisi*'nde Kant'ın yaşam problemini ele aldığı ve *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'nde de bu hattı sürdürdüğü düşüncesinden temel alır. Bu sav ile örtüşen bir başka tespit, Elif Çırakman'ın "Kant'ın Eleştirel Felsefesinde Doğanın Erekselliği Sorunu" başlıklı çalışmasında bulunabilir. Çırakman burada, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'nin son bölümünde Kant'ın „yaşam“ meselesini kendine odak olarak seçtiğini ve ereksel yargı yetisinin doğa ve özgürlük kavramlarını nasıl bu mesele etrafında konumlandırmaya imkan tanıdığına dair tespitler yapmaktadır. Biz de bu çalışmada Çırakman'ın savına ek olarak ilk Kritik'ten beri Kant'ın uğraştığı bu problemlerin *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'nde devam etmekle kalmayıp, bu eserde nihayete kavuşturulmadığını ve *Ahlak Metafiziği*'nde de bu problemin izlenebileceğini savunuyoruz.

¹² Immanuel Kant, *Metaphysik der Sitten*, s.315.

Beğeni Yargılarından Hukuk ve Politikaya: Kant'ın Ahlak Metafiziği'nde Estetiğin İzleri

Toros Güneş ESGÜN

Yaşamak, Kant'a göre eylemde bulunmaktır, eylemde bulunmak ise haz ve hazzı durumuna göre arzulanı yetimizi nedenselliğin temeli kılmaktır. Haz ise nesnenin kendisinde değil, her zaman öznenin nesneye ilişkisinde ortaya çıkar. Hukuk kuramına geçmeden önce Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'ndeki "güzel"e dair tartışmasını tekrar ederek hazzı nesneye ilişkilmesine göre üçe ayırmaktadır: Hoştan hoşlanmada olduğu gibi nesneye dair arzu nesneye ilişkilirse *pratik haz*, nesneye ilişkisiz olarak sadece bir ide haz veriyorsa *düşünsel haz*; nesnenin ne kendisi, ne idesi, fakat bir tasarımı bize haz veriyorsa Kant bunu bir kez daha *beğeni* olarak adlandırır.¹³ Birkaç sayfa sonra hukuk kuramından, mülkiyetten, sözleşmeden ve güçler ayrılığından bahsedecek olan Kant'ın böyle bir kitabın girişinde beğeni yargılarından bahsetmesini nasıl yorumlamak gerekir? Hukuk üzerine yazılmış bir öğretinin öncesinde Kant'ın estetik yargılardan ve hazzdan bahsetmesini Arendt'in yaptığı gibi yalnızca Kant'ın ilerlemiş yaşına bağlamak ne kadar dikkatli bir bakış açısı olabilir? Yakından baktığımızdaysa Kant'ın bu yolla arzulanı yetisi ile haz ve hazzsızlığın eylemlerle bağını göstereceğini, yani estetik hazzdan yola çıkarak dışsal eylemler alanında hukuk kuramını inşa edeceğini görebiliriz. Eş deyişle Kant, hukuk öğretisinin altındaki uçurumu beğeni yargılarının öznel evrenselliğiyle kapatmaya çalışarak işe başlar. Bu hukuk kuramını kendi çağının hukuk anlayışından ayıran noktası ise onun tüm "devletçi" görüntüsüne rağmen içinde utangaç bir başkaldırı içermesidir. Bu giz, Kant'ın kullandığı "maske metaforu"nda açığa çıkmaktadır.

Ahlak Metafiziği'ndeki estetik, Kant'ın Phaedrus Fabl'ına yaptığı gönderme ile kendini belli eder. Kant "Hukuk nedir?" alt başlığında şöyle bir örnek ile konuya başlar: "Salt empirik bir hukuk kuramı (Phaedrus Fabl'ındaki tahtadan kafa gibi) güzel olabilecek bir kafadır, fakat yazık ki onun beyni yoktur".¹⁴ Kant'ın "tahtadan kafa" ile karşıladığı, Phaedrus'un fablındaki "trajik maske" (*persona tragica*) hukukçuların *sensus communis*'den yoksunluğunu temsil eder. Fakat Kant'ın "maske" demekten özellikle imtina ettiği bu "kafa", aynı zamanda güzellikten de yoksun kalır. Çünkü o, "güzel" olabilecekken, geneli tikel altında düşünme yetisinin yokluğu yüzünden olsa olsa "ölü bir doğa"nın "hoş"luğuna sahip olabilir. Zira güzelliği veren "beyin" ile kastedilen ne anlama yetisi ne de saf anlamda akıldır, bu ikisini birbirine bağlayan yargı yetisidir. Tıpkı giyilmemiş bir maskenin sahne alamaması gibi, salt otorite tarafından konulmuş yasalara bakan birisi de herkesi eşitleyen ve doğaya kural veren sanatın güzelinden yoksundur. Zira, iyi isteme (*gute Wille*) ve iradenin

¹³ Immanuel Kant, *Kritik der Urteilkraft*, s.316.

¹⁴ A.g.e. s. 336.

(*Willkür*) ötesinde sanatsal beğenin içerdiği dilek (*Wunsch*), Kant açısından bir otorite emrinden üstündür ve bizi toplumsallaştırır. İmgelem yetisi, gerçekleşmesi imkansız olanı da, hayal edilemeyeceği de hayal etme yetisidir. Bu bağlamda Kant, *Ahlak Metafiziği*'nin başında heteronomi alanını var eden hukuk idesini, bir kişinin "persona" olarak diğer bir kişiyle dışsal ve pratikteki ilişkisi olarak tanımlar. Fakat hukuktaki belirlenim asla bir başkasının dileklerine yönelmez, aksine her zaman sadece başkalarının iradesine (*Willkür*) yönelir. Böylelikle de "dileklerin alanı" müdahalesiz kalır. Üçüncü olarak Kant "tahta kafa" örneğinin devamında hukukun sadece iradelerin nesnelere değil, onların birbirleriyle ilişkilendiği formlarla da ilgilendiğini vurgular, tıpkı estetiğin formlarla ilgilenmesi gibi... O halde hukuk, iradeler arasında bir ortaklık inşa ederek "herkesin özgürlüğünü genel bir yasa altında herkesin özgürlüğü ile birleştirir".¹⁵ Bu deneme ahlak alanında başarılı olmuş görünse de, *kategorik imperratif* politika ve hukuk gibi diğer alanlarda tek başına ahlaksal bir düzeni sağlamaz, çünkü bu alan artık heteronominin alanıdır. Kant'ın bir yazısının başlığına nazireyle söyleyecek olursak: "Teoride doğru olabilir, fakat pratikte işe yaramaz"¹⁶. Dolayısıyla Kant, pratik alanda gerçekleşmesi olanaklı bir dönüşümü getirebilecek teorik temellerin kurulması için, sadece ahlak yasasının yeterli olamayacağını göstererek daha en başından *a priori* bir hukuk kuramı inşa etme gerekliliğini gütmektedir. Bu hukuk kuramı, mevcut hukuksal uygulamalardan farklı olarak *kategorik imperatif* ile hukuk arasındaki bağı kurar. Böyle *a priori* bir hukuk kuramı, "tahta kafa" metaforunun anlattığı gibi ilkin pozitivist olmamalıdır, eş deyişle yürürlükte olan yasaları doğrudan geçerli kabul etmemelidir, ikincileyin yasaların içeriklerine değil, onlara temel oluşturan birleşmiş iradeye odaklanmalıdır, üçüncü olarak da herkesin özgürlüğüne ve özel alanına, dileklerine ve özgür yaratımına, düşünmesine saygı duyan bir hukuk olmalıdır. Yani hukuk, Kant için tıpkı estetik haz gibi düşüncenin genişlemesine ve insanlar arasındaki barış ve ortaklığa katkı sağlamakla yükümlü olmalıdır. Böylelikle mevcut hukuk karşısında Kant'ın hukuk idesini ve "olması gereken hukuk"u *a priori* olarak nasıl tanımladığını görürüz.

¹⁵ A.g.e, s. 337.

¹⁶ Immanuel Kant, "Yaygın Bir Söz Üstüne: "Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz", *Kant Felsefesinin Politik Evreni* içinde, der. ve çev. Hakan Çörekçioğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, ss.17-57.

Güzel'den Mülkiyet'e, Beğeni'den Sözleşme'ye

Estetik yargının *Ahlak Metafiziği* kitabındaki etkisini “mülkiyet” kavramında da bulmak mümkündür: Kant, “devlet hukuku” bölümüne geçmeden önce ilk iş olarak “mülkiyet”i tanımlar. Ona göre “Bu benimdir.” demek tıpkı “Bu güzeldir.” demek gibi dışsal bir nesnenin tasarımına, nesnenin kendinden bağımsız olarak bizim imgelem yetimizdeki bir tasarımına dair kendi irademizin izini sürerek öznel bir yargı vermektir.¹⁷ Zira Kant’a göre pratik aklın buyurucu ve yasaklayıcı yasalarından başka bir de ne buyuran ne yasaklayan izin verici yasaları vardır.¹⁸ “Bu benimdir” yargısı da böyle bir “ara yasa” formunu ifade eder. Fakat böyle bir yargı aynı zamanda diğer herkesi bu yargıya uymaya çağırır. “Güzel”e dair yargıdan farkı ise “Bu benimdir” yargısı ortaya çıktıktan ve kabul edildikten sonra artık hiç kimsenin aynı nesne hakkında “Bu benim” demesinin imkanının kalmamasıdır. Yani estetik yargı, diğer herkesin onayını talep ettikten sonra diğer herkesin o tasarıma yüklediği duyguyu demokratikleştirirken, mülkiyet onaylanamayacak olanın onayını talep eder. Fakat onay geldikten sonra o nesnenin tasarımına dair yargı verenin dışında kalanların tümünün iradesi iptal olur. Bu iptalin öncesinde bir ve aynı nesne hakkında salt tasarımdan gelen bir yargı olarak “Bu benimdir” yargısının verilmesi hala mümkündür. O halde beğeni yargılarımız, aynı zamanda başkalarına norm koyma ve başkalarının iradelerine seslenme yetimizin temelini oluşturur. Ahlaki beğeni, nesneye dair tasarımla ilgili duygumuzu bir norm haline getirir. Bu, aslında tüm norm ve yasaların altında bir tasarımın yattığının ve her yasanın olumsal temelini ilanıdır. Çünkü Kant’a göre insanın toplumsallığının temelini imgelem yetisi oluşturur; bu sayede insan varolmayanı hayal edebilir ve zihnini genişletebilir. Fakat toplumsal alanda ilgiler, nesnelere ve diğer insanlarla sınırlandırıldığı için imgelemin yarattığı otonomi hukukta zorun (*Zwang*) devreye girmesiyle yerini heteronomiye bırakır. Mülkiyetin onanması ve egemen zorun yaptırım gücüyle koruma altına alınması herkese ait olanın ve ortaklığın iptalini gerekli kılar. Ne var ki Kant “adaletsiz” olarak addettiği bu durumdan da yine estetik beğenideki gibi bir yargı ile çıkar: “Özgürlüğünü diğer herkesin özgürlüğü ile beraber varolacak şekilde kullanacağı bir yasal düzene gir” emri veya dileği –Kant’ta bu emir aynı zamanda bir dilektir- “güzel” e ilişkin yargıdaki gibi bir birleşimdir.¹⁹ Zira burada ahlaki olandan farklı olarak kaynağını yasadandan alan bir zorunluluk yoktur; aksine tüm iradelerin onayıyla girilebilecek bir ortaklık düzlemi vardır.

¹⁷ Immanuel Kant, *Metaphysik der Sitten*, s.354

¹⁸ A.g.e.s. 355.

¹⁹ A.g.e. s. 424.

Fakat bu duruma bir kere girildiğinde “iptal” hareketi yüzünden otorite ilişkileri ve cezalandırma pratikleri ortaya çıkar ve böylece özgürlük, yasal özgürlüğe indirgenir. Estetik söz konusu olduğunda ise yeni bir nedensellik başlatmak için hiçbir sınır yoktur çünkü “güzel” özü gereği çıkardan bağımsız olarak kalır. Oysa toplumsal alan söz konusu olduğunda yaratılacak normlar çıkarlarla doğrudan bağlantılıdır. Beğeni yargıları gibi mülkiyet de aynı sırayı izler, “salt düşünsel mülkiyet”, “salt elde bulundurma” bir de “bir nesnenin tasarımına ilişkin mülkiyet”.²⁰ Kant bu dizgeyi tüm eser boyunca izleyecek, estetik yargının öznel evrenselliğiyle başlayıp, evrenselliği iptal edecek, sonra tekrar evrensele ulaşmaya çalışacaktır.

Kant pratik öğretiyi yine *Ahlak Metafiziği*'nde, doğanın sanatına karşı; “bir özgürlük sistemi” kuran bir “tanrısal sanat” olarak adlandırır.²¹ “Tanrısal” ifadesini Kant'ın yaratıcılığı anlatmak için kullandığı kuşkusuzdur zira cümlenin devamında böyle bir sanatla aklın bize emrettiklerini uygulama durumunda olmayı ve ideayı üretme yeteneğini anladığını açığa çıkarır. Hukukun temel kavramları olan “edim”, “kişi” ve “nesne” aynı zamanda sanatsal yaratımın öğeleridir. Buna bağlı olarak aynı şey “mülkiyet” kavramında yeniden karşımıza çıkar: Düşünsel mülkiyet bir şeyi elde bulundurmaksızın kendinin kılmaktır.²² Yani nesnenin kendisini değil, sadece tasarımını sahiplenmektir. Elbette mülkiyete dair yargıların beğeni yargılarından ayrıldığı temel nokta beğenin çıkardan bağımsız olması, mülkiyetin ise çıkarla belirlenmesidir. Fakat Kant, düşünsel mülkiyet ile kullanımı ve çıkarı da birbirinden ayırır. Peki bir nesneyi asla kullanmayacak olsam da ona nasıl sahip olabilirim? Yargı yetisi tam da bu işe yarar: Herkese dair evrensel bir yasayı öznel olarak koyar. Bu bakımdan “Bu güzeldir” demekle “Bu benimdir” demek birbirine benzerdir. İkincisinin nesnenin kendisiyle değil, nesnenin tasarımı ile ilişkili olması da en çok toprak mülkiyeti için geçerlidir. Kant hukuk kuramında toprak mülkiyetinin aslında herkese ait olan olduğunu varsayar. Yani mülkiyetin nesnel hiçbir temeli yoktur fakat o bir ide de değildir. Yine de buna rağmen ancak ve ancak diğer insanlar arasındaki bir onaylama ve uzlaşma söz konusu olduğunda varolabilir. Bu yüzden de pratik aklın postülalarından biri olarak iş görür. “Bu benim” diyerek diğer herkesin iradesini kendi irademe uymaya çağırırım. Aynı şeyi “güzel” için de yaparım. Çünkü temelde herkese ait olan veya herkesin algılayabileceği ve benzer bir şey hissedebileceği bir tasarım hakkında konuşmaktayım.

²⁰ A.g.e. s. 355.

²¹ A.g.e. s. 323.

²² A.g.e. s.353.

Beğeni Yargılarından Hukuk ve Politikaya: Kant'ın Ahlak Metafiziği'nde Estetiğin İzleri

Toros Güneş ESGÜN

Kant, mülkiyetin tek varolma koşulunu bu yüzden sözleşmede bulur. Sözleşme olmaksızın hiçbir mülkiyetin geçerliliği söz konusu değildir. Sözleşme de, bizim savımıza göre beğeni yargıları olmadan mümkün olmaz. Çünkü sözleşme de tıpkı beğeni yargıları gibi kişiler arasında sözleşmelere uyulacağına dair hiçbir doğal zorunluluk sunamaz. Kant burada bir dışsal zorlama yaratma gereği görerek sözlerin tutulmasının altındaki kırılabilirliği engellemeye çalışır. Dışsal zorlamayı özgürce kabul etmek içinse yine insanlar arasındaki ortaklığa başvurur. “Kendi özgürlüğünü diğer herkesin özgürlüğüyle uyumlu kılacağı bir yurttaşlık durumuna geçiş yapasın” dileği,²³ bizce estetik yargının hukuk yaratan formudur. Bir kez devlet kurulduktan sonra da bu uyuşmaktan vazgeçmek mümkün değildir; çünkü her vazgeçiş şiddeti açığa çıkaracak, bizleri kör doğanın ve salt hayatta kalmanın belirlenimine bırakacaktır. Ta ki bu uyuşma zorlamayı (*Zwang*) ebedi barışta ve kozmopolitizmde kendi kendine ortadan kaldırıncaya dek. Böylece Kant, olumsuzluğun ve toplumsallığın zorlu alanında otoritenin gerekliliğini ve isyan hakkının yasaklanması gerektiğini kabul etmek zorunda kalır. Fakat ilginç bir şekilde bunu yaparken aynı zamanda egemeni de yasaların ve toplumsallığın dışına itmiş olur.²⁴ Arendt'in “deha sanatçının yalnızlığı, beğeni ise seyircinin gücünü temsil eder” dediği durum,²⁵ *Ahlak Metafiziği*'nde egemen ve halk arasında aynı şekilde işler. Halk ne kadar isyan etme hakkına sahip olmasa da seyircidir, egemen ise doğaya kural veren deha gibi seyredenlerin dışındadır. Kant'ın estetiği hep seyirciye odaklanır, çünkü sadece orada bir uyuşma, onay ve toplumsallık vardır. Bu seyirci olma hali sadece *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'nde değil *Ahlak Metafiziği*'nde de sürer, çünkü devleti kuran da bir irade birleşiminden, uyumsuzluğun uyumundan başka bir şey değildir. Dolayısıyla Kant'ın kurbağalama yüzdüğü bir eserdir *Ahlak Metafiziği*, bir su yüzüne çıkar ve nefes alır; -buralarda estetik yargıların özgür oyunu alanındadır- bir suya dalar ve nefesini tutar -burada gerekliliklerin; kendi ifadesiyle “Dünya işleri”nin alanındadır-. Bu yüzden kitabın ortalarında Kant Hobbes'u andıran satırlarla devlet kuramını oluştursa da kozmopolitan yurttaşlık düşü ve sonraki yazılardaki ebedi barış hayali yine onun estetik ile politikayı birbirine bağlayan beğeni yargılarından kaynağını alır diyebiliriz. Zira bu yargılar bize bilgi vermez

²³ A.g.e. s.344.

²⁴ Kant'ın hukuk kuramında otonomi ve heteronomi arasındaki geçişliliğe ve özgürlüğün yasal özgürlüğe dönüştürülmesine karşın yine de bir özgürleşme imkanı sunabileceğine dair, mülkiyet ve sözleşme kavramlarını irdeleyen ve bu makalenin savlarıyla ilişkilenen önceki bir tartışma için bkz. Toros Güneş Esgün, “Kant'ın Hukuk Öğretisinde Yurttaşlık Durumuna Geçiş ve İzin Verici Yasanın Olanakları”, *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (23), 139-158.

²⁵ Arendt, a.g.e., s.122.

ve sınanamazlar, öznel oldukları halde herkesi birbirine bağlarlar ve dahası doğaya kural verirler. O halde bu yargılar eninde sonunda pratikte de, “belki”, “bir şeyleri”, “bir gün” değiştirebilirler. Çünkü böyle bir öznel evrensellik, bireylere özgürlük alanı sağlarken, topluma da değişme imkanı sağlar. Dolayısıyla Kant'a göre beğeni olmadan, estetik olmadan sanat olmaz ve estetiğin kendisi de özerk bir alan değil, insanın pratik dünyayla kurduğu ilişkinin olmazsa olmaz bir unsurudur. Olumsuzlukta eylemleri aklın belirlediği şekilde uygulama isteği olarak politika da bu yüzden estetikten ayrılmaz ve böylece Kant'ta estetik yargının yarattığı uçurum, kendi açıklığını düşünürün hukuk kuramında da politik düşüncelerinde de ifşa eder.

Sonuç: Kant'ın Estetik Politikası ve Bugün

Günümüzdeki estetik rejiminin krizinde Kant'ın estetik ve politika arasındaki ilişkiye dair düşünceleri sıkça yeniden ele alınmaktadır. Sözgelimi Belçika'lı sanat felsefecisi Thierry De Duve, “Duchamp'tan sonra Kant” çalışmasında Duchamp'ın açtığı krizden sonra, estetik ve sanatın birbirinden tamamen kopmasını ve anti-estetiği, estetiğin politika ile de bağının kopmasıyla ilişkilendirir ve Kant'ın haklı olduğunu söyler.²⁶ De Duve'e göre Kant'ın beğeni yargıları için yaptığını bugün sanat için yapmak gereklidir. De Duve, beğenin yöneldiği “Bu güzeldir” yargısını “Bu sanattır” yargısıyla değiş tokuş etmeyi önerir. Böylece “sanat”ın ne olduğu konusunda da “güzel”in ne olduğu konusundaki politik uzlaşmanın benzeri ortaya çıkabilecektir. De Duve bunu her zaman uzlaşmaz olan bir şeyin kalacağına bilinciyle uzlaşmak olarak konumlandırır ve bunu bir aile ortaklığına benzetir.²⁷ Ona göre estetik beğenin ortaklığı gibi neyin sanat olduğunun tespiti için de kültürel olan içindeki ortaklıklar üzerinden kurulan bir sanat tanımı gereklidir. Fakat De Duve, bu ortaklığın demokrasi veya ütopya gibi kavramlar altında tanımlanarak politize edilmesine de karşı çıkar. Sanatın özerkliği yine de korunmalıdır. Rancière ise bu bakışı sanat eserine politika öncesi bir ortaklık atfetmek olarak görür; ona göre bu bir çeşit metapolitikadır.²⁸ Lyotard'ın temsil ettiği ikinci Kant yorumu ise yüce deneyimin *sensus communis*'i ve ortaklığı parçaladığı görüşünden temel alan farklı bir politika kavrayışına götürür.²⁹ Yüce bizi ortaklaştırır mı, ayırır mı? Estetik deneyimin yarattığı duygu, beraberliğe mi ortaklığı

²⁶ Thierry De Duve; *Kant after Duchamp*. London, MIT Press, 1996; s.323.

²⁷ A.g.e. s. 321.

²⁸ Rancière, a.g.e., s. 20.

²⁹ Joshua D. Lambier, “A Capacity to Resist: Kant's Aesthetics and the Right of Revolution”, *European Romantic Review*, 27:3; ss. 393-403. s.400

Beğeni Yargılarından Hukuk ve Politikaya: Kant'ın Ahlak Metafiziği'nde Estetiğin İzleri

Toros Güneş ESGÜN

dönüştüren bir uyumsuzluğa mı kapı aralar? Rancière'e göre estetik ve politika arasındaki ayrımı reddetmeksizin uyumsuzun uyumuna bakmak, uyumsuzlukta açığa çıkan görülür olanın eşitliğine bakmak gereklidir, eş deyişle Lyotard'ın ortaklığı parçalayan estetik deneyim hakkındaki yorumuna karşın uyumsuzluk, bir ortaklığı imkanı hale getirir. Rancière bu noktada Kant estetiğini tartışmaya dahil ederek, Kant'ı estetiğin etiğe indirgenişinin temsilcisi olarak okur ve bunun yerine estetik, sanat ve politika arasındaki uyumsuzluğun birbirini kapsamadan sürmesi gerektiği sonucuna ulaşır.³⁰ Dolayısıyla günümüzde estetiğin dönüşümünü ve politikayla ilişkisini düşünürken Kant'a uğramamak pek mümkün gözükmemektedir. Fakat hangi Kant?

Estetik yargılara dair düşünümü Kant'ın kritik projesinin öncesinde başlamış ve yaşamın sonuna kadar sürmüştür. Çünkü diyebiliriz ki, estetik yargı, eleştirinin kendisidir. Onu sanata, topluma, hukuka bulaştırdığımız her yerde seyircinin alanı açığa çıkmaktadır. Fakat bu ortaklığı bozan şey tam da estetiği sanattan ve politikadan koparmaktır. Kant'ın son eserinde estetik yargının izini bulmak Kant'ın romantik bakışının, sanatı ve güzeli sadece bir çıkarsız hoşlanmanın ötesinde insanlar arasındaki dayanışmanın kavranışında bulmaktır. Dolayısıyla bu konumlanışta hukuk kuramının temelinde yer alan estetiğin kendi özerkliğini koruyarak toplumsal olana nasıl bulaştığı görülebilir.

Kant bu çalışmada ana hatlarını göstermeye çalıştığımız, teori ve pratik arasındaki kurbağalama yüzüşünde nefes almak için estetik hazzı başvurur. Bugün estetik hazzın yitimi, nefesin yitimi anlamına gelecektir. Bu yüzden onu ve ortaklığımızı korumak için beğeni yargılarının tartışılabilirliğini yeniden savunmak gereklidir. Zira *Ahlak Metafiziği* bizi estetik-politika arasındaki ilişkide bir tehlike konusunda uyarması bakımından *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'nden farklılaştırır: Ortaklığın iptali. Herkese ait olan ortaklık, *sensus communis*, önce kabul edilip sonra bu çalışmada göstermeye çalıştığımız gibi mülkiyet ve otorite tarafından istisnai olarak iptal edilir. Bu, sanatın mülkiyet haline getirildiği anda ortaklığını da kaybedeceğine dair eleştirinin ifadesi olarak okunabilir. Aynı zamanda sanat üzerine iptal edici yargılar koymak da bizi kendinden menkul bir otorite edimine götürür ve bizi dehanın perspektifine bağımlı kılar. Fakat dışarıda kalanlar hep ve hala kendi içlerinde tüm farklılıklarına karşın seyircinin eşitliği içindedir. O halde tam anlamıyla ancak gerçek bir eşitlik düzlemi politika ve estetiği bir araya getirebilir. Herkese ait olana dair bir parçalama ve iptal bu "uyuşmaz uyumu" tuzla buz edecektir. Çünkü uyumsuzun uyumu, gerçek anlamda çeşitli ve çoklu olma imkânını taşır; tıpkı sanatın kendisi gibi... O halde tüm ortaklık düşlerinden

³⁰ Rancière, a.g.e., s.130

Beğeni Yargılarından Hukuk ve Politikaya: Kant'in Ahlak Metafiziği'nde Estetiğin İzleri

Toros Güneş ESGÜN

vazgeçen bir sanat da, sanata ebedi bir uzlaşım vaad eden ölçütler de sanatın sonuna sebebiyet verecektir.

Bu yazının amacı başta belirtildiği gibi estetiğin krizinde Kant'a dönerken *Ahlak Metafiziği*'nde estetik yargının izini sürmeye davet etmekti, çünkü ancak böylece insanın toplumsal yaşamındaki özgürlük alanını kendini açığa çıkarabileceği, bu alanın da ne ideallerden ne çıkarılardan gelmeyen, "güzel" in ve "ortak duyu" nun alanı olduğu gösterilebilecektir. Bu alan Arendt'in deyişiyle yeni başlangıçlar yapma alanı, eylem alanı, diğer insanlarla ortak hissetme alanından başka bir şey değildir ve bu yüzden estetik haz, mülkiyet ve otorite ilişkilerini düzenleyen hukukun temelinde yer alan fakat sonrasında itaate dönüştürülen ortaklığı açığa çıkarmak suretiyle hukuku aşan ve politikaya kapı açan yeni bir ortaklık düzlemi vadedebilir.

Beğeni Yargılarından Hukuk ve Politikaya: Kant'ın Ahlak Metafiziği'nde Estetiğin İzleri

Toros Güneş ESGÜN

KAYNAKÇA

- ARENDR, Hannah. 2019. *Kant'ın Siyaset Felsefesi Üzerine Dersler*. Çev. Devrim Sezer&İsmail Ilgar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÇIRAKMAN, Elif. 2019. "Kant'ın Eleştirel Felsefesinde Doğanın Erekselliği Sorunu". (Yayınlanmamış Kitap Bölümü)
- DE DUVE, Thierry. 1996. *Kant after Duchamp*. London: MIT Press.
- DELEUZE, Gilles. 1995. "Kant'ın Eleştirel Felsefesi". Çev. Taylan Altuğ. İstanbul: Payel Yayınevi.
- ESGÜN, Toros Güneş.2017. Kant'ın Hukuk Öğretisinde Yurttaşlık Durumuna Geçiş ve İzin Verici Yasanın Olanakları . FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi , (23) , 139-158.
- KANT, Immanuel. 1977. *Kritik der Urteilskraft*. Werke in zwölf Bänden Berlin: Suhrkamp Taschenbuch.
- KANT, Immanuel. 1977. *Metaphysik der Sitten*. Werke in zwölf Bänden Berlin: Suhrkamp Taschenbuch.
- KANT, Immanuel. 2010. "Yaygın Bir Söz Üstüne: Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz", *Kant Felsefesinin Politik Evreni* içinde, ss.17-57.der. ve çev. Hakan Çörekçioğlu, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- LAMBIER, Joshua D. "A Capacity to Resist: Kant's Aesthetics and the Right of Revolution", *European Romantic Review*, 27:3; ss. 393-403.
- RANCIÈRE, Jacques. 2016. *Estetiğin Huzursuzluğu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- WOOD, Allen. 2009. *Kant*. Çev. Aliye Kovanlıkaya. Ankara: Dost Kitabevi.